

Uvod

*Zaslišim drevo in ga zagledam,
ležem pod njegovo senco
ali pa ga otipljem in podrem,
razsekam ga in položim v peč
ali sestavim iz njega brunarico,
kar koli storim z njim,
vedno ostane drevo,
nerazdeljivi, neuničljivi
šum vetra podnevi in ponoči,
v peči, na ležišču, v senci,
med vrsticami v časniku
in v dimu med nebom in zemljo,
drevo kot senca in počitek,
drevo kot zibelka in krsta,
drevo kot središče raja,
drevo kot šum in tišina,
drevo kot drevo
in drevo kot beseda.*

(Drevo, Edvard Kocbek)

Tako je Edvard Kocbek ubesedil neuničljivo in večno vez med človekom in drevesom, med človekom in gozdom ter obenem nakazal na neenako vlogo med njima – med človekom, ki misli, da kraljuje, ko podira, razsekava, načrtuje in gradi, ter naravo, ki je tista, ki na koncu prevlada, ki je začetek in konec, »zibelka in krsta«.

Gozd je zaradi svoje večplastnosti že zgodaj pritegnil pozornost raziskovalcev različnih strok in trditi je mogoče, da je bil prav srednjeevropski prostor zibelka analitičnega pristopa k preučevanju gozda kot posebnega ekosistema in u-

pravljanja z njim. Gozd in z njim povezane problematike imajo dolgo tradicijo preučevanja tudi na področju historiografije, kjer pa se šele v zadnjem obdobju odraža spoznanje, da mora raziskovanje razmerja med človekom in gozdom obsegati cel diapazon problematik in fenomenov, in ne sme biti zgolj zgodovina ene gospodarske panoge, ki jo je mogoče napisati bolj ali manj tehnicistično. Gozd je bil zaradi svojih velikih ekonomskih potencialov namreč v centru družbenega dogajanja ter polje dokazovanja in uveljavljanja družbene moči. Imperativ ekonomskega razvoja je pogosto vodil v konfliktna razmerja tako med različnimi družbenimi skupinami, ki so imele vsaka svoj interes v gozdu, kot tudi med vrednotami dolgoročnega ohranjanja naravnega okolja. Gozdove, ki so v ljudskem imaginariju predstavljali hkrati kraj nevarnosti, negotovosti in strahu, pa tudi kraj svobode, ki nudi zatočišče za vse zavržene in potisnjene na rob družbe, so v skladu z merkantilistično logiko podredili produktivnosti in dobičku, težav, ki so iz tega izvirale, pa niso znali predvideti. Na površinah, ki so bile prvotno namenjene predvsem lovu, torej zabavi, ter paši, so z obsežnimi pogozdovalnimi projekti, pri čemer niso upoštevali naravnih klimatskih pogojev, nastali obsežni enodobni in monokulturni gozdni sestavi, v katerih je prevladala utilitarna funkcija gozda – preskrba z lesom kot gradbenim materialom in energetskega virom, izraba katerega je bila cenejša in tehnološko manj zahtevna kot v primeru drugih naravnih virov. Historiografske raziskave so se osredotočale predvsem na dejstvo, da je zlasti les omogočal razvoj različnih proizvodnih dejavnosti na podeželju ter je bil pomemben stranski ali celo glavni vir prihodka, da je omogočil začetke industrializacije ter da je na lesu v veliki meri slonela tudi obnova razrušene države po drugi svetovni vojni, pogosto pa so spregledale dejstvo, da les še zdaleč ni bil ne edini produkt niti edina dobrina, ki so jo ljudje iz gozda pridobivali, ter da so bila prizadevanja gozdarske stroke pogosto v neposrednem nasprotju s (kratkoročnimi) interesi podeželskega prebivalstva. V gozdu je prebivalstvo namreč zadovoljevalo tudi pomemben del svojih prehranskih potreb, gozd je imel pomembno vlogo v živinoreji za pašo ali oskrbo živali, človek pa je v gozdu iskal tudi sredstva za lajšanje vsakodnevnih zdravstvenih tegob. Šele raziskave v zadnjem obdobju so začele upoštevati dejstvo, da so gozdovi od nekdaj bistven element človekovega obstoja, ne samo vir lesa in drugih materialov. Nova spoznanja, novi metodološki prijemi in spremenjene paradigme, ki jih je prinesel razvoj okoljske zgodovine in ki izhajajo iz spoznanja, da je narava temeljni vir ekonomskega življenja in spremljajoče družbene strukture, raziskovalce spodbujajo, da problematiko preučijo z drugimi očmi in z drugih zornih kotov. Simbolne vrednote, ki se pripisujejo gozdu, zahtevajo nova metodološka izhodišča in nove metodološke pristope. Odmik od pozitivističnega preučevanja ekonomskih potencialov gozda, preučevanje gozda

kot simbolnega polja utrjevanja oblasti in s tem povezanih diskurzov ter tega, kako so se družbeni procesi ter družbene in ekonomske spremembe odražale v gozdu in skozi gozd, omogočajo nov premislek o uveljavljenih konceptih, metodah dela in navidezno neovrgljivih dejstvih o pravilnosti načrtanih poti na področju upravljanja in gospodarjenja z gozdovi. Spreminja se tudi dosedanja antropocentrična paradigma proučevanja gospodarske in socialne zgodovine, saj razmerje med človekom in naravo vstopa v samo središče raziskovalnega procesa. Objekt proučevanja postajajo okolje, naravne danosti in posamezni ekosistemi, človek in njegove družbene in ekonomske dejavnosti pa zgolj eden od akterjev družbenih in okoljskih procesov dolgega trajanja.

Pričujoča monografija se posveča celemu spektru problematik in fenomenov, ki so povezane z gozdom, človekovimi poskusi upravljanja z njim in z vzponom prepričanja, da je tako kot prebivalstvo tudi gozd treba nadzorovati in prevzgajati, da gozda ni mogoče prepustiti komurkoli, kaj šele samemu sebi, temveč da je za delo v gozdu potreben razsvetljen, izobražen in strokoven kader, ki bolje od lokalnega prebivalstva in narave ve, kakšna je prava pot naprej. Prispevki z različnih zornih kotov analizirajo, kako se v odnosu do gozda in v človekovem dojemanju naravnega okolja odslikavajo vrednote in načini razmišljanja vsakokratne družbe v določenem prostoru in času, prikažejo poskuse prirojavanja naravnega okolja človekovim potrebam in želji po dobičku ter posledice teh človekovih posegov in ukrepe za sanacijo nastale škode. V središče pozornosti so postavljeni vzroki za propadanje in prekomerno izkoriščanje gozdov (spremembe v lastniški strukturi, industrializacija, onesnaževanje), pa tudi dejstvo, da se je povsem prevladujoč izkoriščevalski odnos do gozda vsaj delno, deklarativno in na papirju začel umikati naravovarstvenim razlogom, kot so varovanje pred erozijo, pred uničujočimi učinki vetra, čiščenje ozračja, preskrba s pitno vodo in zaščita biodiverzitete kot sebi lastne vrednote. Funkcije gozda (gospodarska, ekološka, obrambna, rekreacijska in še kakšna) in s tem povezani interesi, so postajali tako raznoliki, da jih je bilo vedno težje usklajevati. Če je bilo relativno enostavno ovrednotiti proizvodne dosežke in prešteti delovna mesta, ki sta jih ustvarjala gozdarska in lesna industrija, opazovati njun napredek in nato njun zaton, sta bila ekološki in socialni vidik gozda težje merljiva. Težko jima je bilo določiti ceno in vrednost, njuna realizacija pa se je lahko ob vedno novih krizah nenehno prelagala na naslednje leto. Več primerov analiziranega diskurza dokazuje, da je kljub temu prišlo do pomembnega premika v javnem mnenju glede odnosa do gozda in da se ta ni zgodil sam po sebi, temveč je bil rezultat načrtnega osveščanja in vzgoje, ki pogosto ni temeljila zgolj na strokovnih, temveč tudi na ideoloških temeljih in vzbujanju kolektivnih čustev. Diskurz o pomenu pogozdovanja kot simbolu obnove razrušene domovine po drugi svetovni vojni ter zaščite gozdov tako pred

pretiranim izkoriščanjem kot tudi proti gozdnim škodljivcem, ki so se domnevno širili zaradi (namernih) napak, ki so jih v preteklosti pri gospodarjenju z gozdovi naredili tujci, je sicer nedvomno služil tudi legitimaciji oblasti in strnjenju vrst, zagotovo pa je pripeljal do tega, da so gozdovi v očeh ljudi postali dragoceni sami po sebi in da so njihovo ohranjanje sprejeli kot potrebno ne samo zaradi gospodarske, temveč tudi okoljske in družbene vrednosti.

Gozd lahko humanistiki oziroma historiografiji znotraj nje služi kot študija primera, s katero je mogoče prikazati tako industrijski in družbeni razvoj kot tudi razvoj mentalitete ljudi na določenem področju, prikazati je mogoče vzvode delovanja oblasti in osvetliti ozadja procesov, ki so trajno posegli v naravno okolje in ga zaznamovali. Gozd se ponuja kot idealno področje za poglobljeno interdisciplinarno sodelovanje med historiografsko stroko in strokovnjaki na področju gozdarstva, lesarstva in varstva okolja, ki lahko ali celo morajo isti fenomen osvetliti z različnih plati in zornih kotov ter dopolniti medsebojne vrzeli v znanju. Če je narava odlična učiteljica, pa se zdi, da ljudje nismo vedno najboljši učenci, saj pogosto pozabljamo na že pridobljena znanja, se nekaterih lekcij učimo vedno znova in znova ter pozabljamo, da mora biti človek, kot pravi Edvard Kocbek, tudi in predvsem »uho«, ki mora sestopiti s svojega piedestala upravitelja in lastnika narave ter začeti poslušati to, kar mu šepeta gozd. Upamo, da bodo razprave, zbrane v tej monografiji, ponudile izhodišče za novo interdisciplinarno paradigmo raziskovanja gozda in širšega naravnega okolja in nov premislek o vlogi človeka v njem.

Ljubljana, 31. julij 2023

Meta Remec